

CENTAR ZA NENASILNU AKCIJU
CENTRE FOR NONVIOLENT ACTION

ured u Sarajevu:

Radnička 104, 71000 Sarajevo, BiH

Tel: +387 33 267 880

Tel/fax: +387 33 440 417

cna.sarajevo@nenasilje.org

www.nenasilje.org

TROMJESEČNI IZVJEŠTAJ

MART 2003 - MAJ 2003

Centar za nenasilnu akciju (CNA) je nevladina i neprofitna organizacija čiji su osnovni ciljevi izgradnja mira, razvoj građanskog društva, regionalna saradnja i promocija kulture nenasilja.

Naša glavna aktivnost je organizovanje i vodjenje treninga (seminara) iz nenasilne razrade konflikata i podrška grupama i pojedincima/kama koji/e žele da se bave ovom vrstom rada. Kroz treninge iz nenasilne razrade konflikata imamo kao cilj razvoj političke svijesti učesnika/ca i širenje vještina nenasilnog ophođenja sa konfliktima. Na treninzima CNA okuplja ljude iz svih krajeva Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore i Makedonije, time dajući posebnu važnost umrežavanju i komunikaciji među ljudima iz različitih krajeva, podržavajući proces razgradnje predrasuda i izgradnje povjerenja.

CNA je počeo sa radom 1997. godine otvaranjem ureda u Sarajevu. Ured u Beogradu je otvoren 2001. godine. CNA je ogranak njemačke organizacije KURVE Wustrow.

Sadržaj

1. UVOD	3
2. GLAVNE AKTIVNOSTI	4
2.1. Tribine «Četiri pogleda: Od prošlosti - ja u ratu, ka budućnosti - kako ka trajnom miru» u Bosni i Hercegovini	4
2.2. Izvještaj sa prvog dijela treninga za učesnike ratova.....	8
3. PRILOZI	9
3.1. O ideji i kontekstu rada u Bosni	9
4. RADNI PLAN	12

1. UVOD

Drage prijateljice, dragi prijatelji,

prethodna tri mjeseca su u oba naša ureda bila burna i sa dosta aktivnosti. Izvještaj o onome što smo radile/i je pred vama, kao i sažetak nekih naših promišljanja i dilema vezanih za kontekst rada na izgradnji mira u BiH i širem regionu bivše Jugoslavije.

Čitav prethodni period obilježen je našim intenzivnim radom na polju suočavanja sa prošlošću. Nakon organizacije dvije tribine u Bosni i Hercegovini (u Zenici i Banja Luci) i sprovođenja petodnevnog treninga sa učesnicima ratova (održan u Ulcinju od 30.4. do 6.5.) svjesni smo da rad na tom polju više nije naša «nova» aktivnost na kojoj pravimo «pionirske korake». Iza nas je više od godinu dana rada na suočavanju sa prošlošću.

Bez pretenzije na to da taj period podrazumjeva tek nešto više od otvaranja pitanja i blagog načinjanja bolnih tema, smatramo da nakon šest organizovanih tribina i mnoštva medijskih istupa imamo mnogo veću odgovornost prema našim lokalnim zajednicama u daljem insistiranju na ovom radu. Vezano za to je i naše pravo na veća očekivanja od istih zajednica. Očekujemo više podrške i inicijative, više konstruktivne kritike koja nam pomaže da mijenjamo pristupe i tragamo za onima koji su najprimjereniji, više spremnosti za konfrontaciju sa preovlađujućim sistemima vrijednosti (nepoverenje i predrasude prema onima sa «druge strane», ukopanost u ulogu žrtve, nespremnost na razmatranje zločina činjenih u «naše» ime ...).

Organizacija i sprovođenje tribina u BiH bile su praćene snažnim medijskim istupom CNA u medijima oba bosansko-hercegovačka entiteta. To je prvi put da je naša organizacija postala vidljiva i prisutna u medijskom prostoru, koji je itekako uticajan, i pred nama je novi izazov javnih nastupa sa glavnim pitanjem kako približiti i prezentovati «mirovnu priču» najširoj javnosti. osjećamo da postoji velika potreba da još radimo na tome.

Četvrti Program Treninga za trenere/trenerice, koji je trajao čitavih godinu dana, završen je osmom fazom (trodnevnim evaluacionim treningom u Ulcinju). Nakon dugog procesa imamo veliki osjećaj zadovoljstva urađenim. Organizacija pet treninga koje su osmislile/i učesnice/i treninga, saradnja ljudi koji su prošli naše prethodne Programe treninga za trenere, inicijative za nove aktivnosti koje će se odvijati u narednom periodu ... sve to djeluje zaista osnaživački na nas i daje nam značajnu dozu elana pred početak novog, petog Programa treninga za trenerice/trenere koji počinje idućeg mjeseca.

Društveni i politički kontekst je u proteklom tromjesečju oblikovan eskalacijom nasilja čiji je vrhunac ubistvo premijera Srbije Zorana Đinđića početkom marta. Posljedice atentata imale su odjeka u cijeloj regiji, pošto je jasno osvijetljena povezanost određenih političkih krugova sa jezgrima kriminala i zločina. Te mafijaško-političke simbioze su izgleda, jedine (na veliku sramotu naših društava) koje nemaju nikakvih prepreka u prekograničnoj «saradnji».

Bosna i Hercegovina je sa Sjedinjenim Američkim Državama potpisala sporazum o neizručivanju američkih državljana optuženih za ratne zločine međunarodnim sudovima. Time je još jedno ogromno nasilje legalizovano i institucionalizovano te se dodatno podstiče relativizacija pitanja osude, preispitivanja i procesuiranja ratnih zločina, a građani i građanke ove zemlje treba sebe da ubijede da su čak i zločini «demokratski i humani», naravno ako su američki. Apsurd je još veći ako se zna da su

SAD među najglasnijima koji pozivaju na hvatanje i izručivanje ratnih zločinaca sa ovih prostora.

Uprkos svemu, mi nastavljamo da «talasamo» i da postavljamo teška pitanja i čini nam se s razlogom da nam se prostor djelovanja i kapaciteti povećavaju.

2. GLAVNE AKTIVNOSTI

2.1. Tribine «Četiri pogleda: Od prošlosti - ja u ratu, ka budućnosti - kako ka trajnom miru» u Bosni i Hercegovini

Pripremna faza

U fazi pripreme koja je prethodila realizaciji tribina bili smo fokusirani na traženje bivših vojnika koji bi učestvovali na tribinama, izbor moderatorica tribina, susrete i razmjenu ideja sa lokalnim partnerima.

Učesnike smo tražili osobnim kontaktima i posjetama udruženjima veterana rata u Bosni i Hercegovini.

U ovoj fazi važan segment koji smo planirali bio je trening za učesnike ratova koji je trebao prethoditi tribinama, a čiji bi ciljevi bili: izgradnja povjerenja među učesnicima, detaljnija razmjena mišljenja među bivšim vojnicima o samom projektu, te upoznavanje učesnika s mirovnim radom i njihovo prepoznavanje vlastitih potencijala koje bi mogli usmjeriti na mirovni proces.

Zbog kasnijeg odgovora donatora koji financijski podržava organiziranje ovog treninga došlo je do pomicanja termina treninga za kraj aprila i početak maja tako da je pripremna faza protekla u pripremanju vojnika na međusobnim sastancima sa članovima CNA tima, a kasnije i s moderatoricama. Radilo se na međusobnom upoznavanju, izgradnji međusobnog povjerenja kao i na «teškim pitanjima» koja bi se eventualno mogla javiti od strane publike na tribinama koja smo sastavili sa prošlogodišnjim iskustvom održavanja tribina u Srbiji.

Imali smo grupu od 5 bivših vojnika sa različitih strana sa prostora Bosne i Hercegovine koji su bili spremni pričati o svojim motivacijama za priključenje vojnim jedinicama, emotivnim previranjima i događajima koji su im se javljali tijekom sudjelovanja u ratu. Za razliku od tribina u Srbiji gdje su učesnici bili iz Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, za ove tribine smo odlučili da uključimo ljude samo iz Bosne i Hercegovine jer smatramo da je u ovom trenutku mnogo važnih dilema i teškoća vezanih za rat koje treba pokrenuti unutar bosansko-hercegovačkog društva. Svakako bi vrijedilo usporediti različitost potreba regionalnog i lokalnog pristupa ideji organizovanja tribina sa bivšim vojnicima.

Tribine

Prva tribina «Četiri pogleda: od prošlosti-ja u ratu, ka budućnosti- kako ka trajnom miru» održana je 15.03.2003. godine u Zenici (Federacija BiH). Učesnici su bili Adnan Hasanbegović, Nermin Karačić - obojica iz Sarajeva i bivši pripadnici Armije BiH, Romeo Zelenika iz Mostara bivši pripadnik HVO-a i Novak Grbić iz Banjaluke bivši pripadnik Vojske Republike Srpske.

Bila je to naša prva tribina u Bosni i Hercegovini i pomalo smo se pribojavali hoće li uopće biti posjećena od strane publike. U zeničkom Domu penzionera tribini je prisustvovalo stotinjak ljudi. U publici je bilo mnogo mladih ljudi i ljudi iz NVO-a, ali vrlo malo onih koji su direktno sudjelovali u ratu i bili na ratištima, a čiji smo dolazak očekivali. Njihov dolazak doživjeli bismo kao podršku i jasan signal da za ovu priču ima prostora u tim, obično veoma zatvorenim krugovima ljudi. Ovakva je podrška i razumijevanje naše poruke u tim organizacijama nama ostala u velikoj mjeri nepoznanica, odnosno dobili smo je uglavnom od pojedinaca, dok je institucionalna podrška izostala. Ipak, važno nam je što iz tih krugova nismo naišli na bilo kakav pokušaj opstrukcije tribina. S druge strane mnogo bi nam značio kada bismo uspjeli potaknuti bivše vojnike da sami krenu u osmišljavanje i realizaciju sličnih projekata jer vidimo da u procesima izgradnje mira ima i mora biti mjesta i za ljude koji su direktno sudjelovali u ratnim događanjima noseći pušku.

Tribina je bila strukturirana kroz tri cjeline: priče učesnika o njihovim osjećajima i dilemama vezanim za rat, njihova viđenja i osvrti na mogućnosti za izgradnju trajnog mira na ovim prostorima i, na kraju, prostor za pitanja publike.

Težina same priče, kao i činjenica da je većini učesnika ovo bio prvi javni nastup, učinili su da zbuđenost i neka vrsta straha od javnosti budu prisutni u značajnoj mjeri. Učesnici su se sa tim poteškoćama nosili na različite načine (humorom, transparentnošću sa svojim emocijama u tom trenutku...)

Mislimo da je mnogo napravljeno samim time što su četiri vojnika iz različitih, do jučer zaraćenih vojski, sjeli zajedno nastupajući kao tim, da otvoreno pričaju o sebi i svom doživljaju rata kao i da pričaju o svom viđenju trajnog mira na ovim prostorima. Ono što nam je nedostajalo je više kritičkih osvrti na vlastitu odgovornost i zločine učinjene u «moje ime». Svjesni smo da se radi o jednom veoma dugom i bolnom procesu, te da je često veoma teško javno se suočiti s tom vrstom problema. Istovremeno, veoma nam je važno da se takve poruke čuju na tribinama koje organiziramo kako bi one zaista doprinjele radu na suočavanju sa prošlošću. Pitanje kako to postići i otvoriti prostor za bavljenje pitanjima lične i kolektivne odgovornosti ostaje naš prioritet u kreiranju budućih aktivnosti na polju suočavanja sa prošlošću.

Rat je ostavio duboke i bolne posljedice na građane BiH. Svaki čovjek i svako mjesto ima neku svoju tešku priču koje i dalje utječu na njihove živote. Tim pre nam je bilo bitno osetiti pažnju i radoznalost sa kojima je publika pratila ponekad preduge priče učesnika.

Poteškoća nam je bila što, iako je policija bila pravovremeno obavještena o održavanju tribine i iako smo imali obećanje da će u skladu sa svojim obavezama adekvatno obezbjediti održavanje tribine, nitko se od uniformiranih osoba nije pojavio. Suradnju s lokalnim institucijama pa tako i s policijom smatramo važnim segmentom zbog same poruke koja bi na taj način bila odaslana javnosti da nismo sami u ovom procesu i da imamo njihovu podršku.

Druga tribina u BiH, a ujedno i prva u RS-u održana je 30. marta u Banjaluci.

Iako je posjećenost publike bila znatno manja nego u Zenici, samo mjesto održavanja tribine, Vijećnica Banskog dvora bila je na neki način signal lokalnoj sredini o potrebi za otvorenošću ovakvih vrsta aktivnosti i o potrebi da se na njima radi uz određeni nivo partnerstva sa lokalnom vlašću.

Kao i prethodna i ova tribina je strukturno bila podijeljena na tri dijela.

Učesnici tribine bili su: Novak Grbić iz Banjaluke i Dušan Šehovac iz Sarajeva bivši pripadnici vojske Republike Srpske, Adnan Hasanbegović iz Sarajeva bivši pripadnik Armije BiH te Romeo Zelenika iz Mostara bivši pripadnik Hrvatskog vijeća obrane. Same priče učesnika bile su potpunije, uobličnije i koncentriranije, mada se ponekad osjećala težnja ka izjednačavanju ratnih strahota - svima nam je bilo teško. Atmosfera u publici bila je prijatna i čulo se mnogo konstruktivnih pitanja i komentara.

Neka pitanja koja su se javljala na tribinama (na primjer pitanje koje se pojavilo na obje tribine, a koje glasi: «Sa sadašnjim iskustvom, da je 1991-1992, da li biste ponovo otišli u rat?» ili važno pitanje koje je postavljeno na banjalučkoj tribini: « Da li mislite da je u BiH trenutno mir i šta vam ukazuje na to?» i odgovori učesnika na ta pitanja dobra su ilustracija odnosa koji vladaju među pripadnicima većinskih naroda u BiH, međutim, sve je to tribini davalo neki ambijent realnosti. To nas je još više potaklo da porazmislimo o dubljim i ciljanijim priprema učesnika za tribine kako bismo im pomogli da se nose sa «teškim pitanjima» i da svoje priče usmjere ka mirovnjačkim ciljevima.

Lokalni partneri

U pripremnom procesu tribina bilo je jako teško pronaći ljude koji bi pokazali spremnost i zajedno s nama krenuli u proces organiziranja tribina i razvijanja ideja vezanih za suočavanje s prošlošću.

Uglavnom smo dobivali odgovore da je potreba za radom na ovom pitanju velika, ali da nije pravo vrijeme za to i da nema pravih uvjeta jer ljudi to još nisu spremni procesuirati.

Odluka da se tribine održe u Zenici i Banjaluci proizašla je prije svega iz spremnosti, motivacije i entuzijazma ljudi iz Sezama iz Zenice i Centra za informativnu dekontaminaciju mladih iz Banjaluke da zajedno s CNA podrže i organiziraju ovaj projekt.

Imali smo osjećaj da zbog različitih strahova nije postojala potpuna spremnost svih iz organizacija koje su nam bile lokalni partneri da se u potpunosti uključe u proces realizacije tribina.

Geografska udaljenost stvorila nam je poteškoće u komunikaciji na liniji CNA - lokalni partneri zbog različitih viđenja nekih stvari.

Iz ovog svega možemo izvući pouku da moramo raditi na modelima suradnje s lokalnim partnerima jer je sam proces priprema na momente bio za sve jako frustrirajući i težak.

U tijeku same organizacije tribine lokalni partneri ulazili su u konfrontaciju s okolinom.

Bio je to hrabar korak ljudi iz partnerskih organizacija usprkos strahu upustiti se i preuzeti rizik organizacije tribine. Treba imati na umu da su ljudi iz partnerskih

organizacija ti koji ostaju u svojim sredinama i nakon tribina i trebaju se nositi sa svim reakcijama ljudi koje tribina i otvaranje bolnih pitanja proizvede.

Vidimo motiviranost i spremnost lokalnih partnera da i u budućnosti rade na ideji suočavanja s prošlošću i kako je jedna od naših prijateljica iz Sezama rekla na našoj zajedničkoj evaluaciji: «Dugo se nisam osjećala ovako živa, ponovo sam osjetila da radim nešto što ću vidjeti. Očekivala sam da će se nešto pomjeriti, bitno je da smo nešto napravili.

Treba ovo suočavanje s prošlošću, na početku smo, moglo bi se još puno. Spremna sam biti dio priče i u buduće.»

Mediji

Iako smo bili pomalo skeptični koliko mirovni rad može biti zanimljiva najgledanijim i najslušanijim medijima, nakon završenih tribina bili smo ugodno iznenađeni medijskim prostorom koji nam je pružen. Nakon što su obje tribine bile jako dobro medijski popraćene u državnim i nezavisnim medijima, učesnici i ljudi iz CNA u svojstvu organizatora sudjelovali su u dvije televizijske emisije koje doživljavamo kao još dvije tribine samo ovog puta pred mnogo većim auditorijem. Bile su to političke emisije «Dileme» na Federalnoj televiziji i «Buka» na Alternativnoj televiziji iz Banjaluke. Ovo nam pokazuje da su mediji prepoznali naš rad, pomogli nam u afirmaciji naše ideje i na neki način postali partneri u mirovnom procesu. Izvjesno je da ima mjesta za vrijednosti mirovnog rada u medijima širom BiH. Naše očekivanje je da se taj prostor «osvaja» i inicijativom ljudi koji rade u tim medijima, koji ne bi bili samo u ulozi onih koji prate dešavanja, već ih i sami kreiraju i pokreću. Zbog toga bismo voljeli da u budućnosti više radimo sa novinarima/kama, na edukativnim programima koji bi povećali stupanj senzibilizacije za ova pitanja.

Pouke

Po našem mišljenju napravljeno je puno samim time što su petorica bivših vojnika sa različitih strana sjeli zajedno i bili spremni pričati o sebi i svojim osjećajima u ratu. Za to je potrebno mnogo hrabrosti jer nekima od učesnika nije bio lagan povratak u svoj grad i nošenje sa reakcijama sredine u kojoj žive. Još od pripremne faze organizacije tribina, neki od učesnika bili su izloženi raznim pritiscima sredine (pozivi od strane određenih političkih partija i ljudi iz nekih veteranskih udruga kojima ne odgovara «sedenje sa neprijateljima» i sl.)

Ostaje nam da razmislimo o sistemima podrške koju mi možemo pružiti učesnicima da ih osnažimo i da im olakšamo da se nose s tim pritiscima.

Priče koje smo dobili bile su iskrene, ljudske, ali ne toliko preispitivačke u smislu preispitivanja rata, svoje odgovornosti, odgovornosti vlastite strane u ratu i za rat.

Međutim, pitanje koje se postavlja je da li je to dovoljno? Da li smo to htjeli? Kojim mehanizmom pokrenuti suočavanje i šta kome uopće znači fraza suočavanje s prošlošću?

Ostalo je otvoreno pitanje kako osnažiti lokalne organizacije i pojedince/ke da otvorenije i spremnije uđu u proces rada na sličnim idejama.

Jedna od važnijih pouka prije narednog ciklusa tribina koje će se održati u SCG je neophodnost dodatnog rada s ratnicima u vidu treninga koji će im približiti mirovni rad i modele gdje oni mogu sudjelovati i svakako s njima više raditi na senzibilizaciji za različite vrste nasilja i preispitivanju vlastite odgovornosti.

Druga važna stvar je da smo mi iz CNA tima, iako zadovoljni onim što je urađeno, iz ovog procesa izišli jako umorni i pod stresom, kao da je sve išlo prežestoko, mada smo se međusobno pazili i pružali jedni drugima podršku koliko smo to mogli. Ostalo je pitanje gdje smo mi sa svojim potrebama, emocijama i mikro procesima koji se otvaraju u nama samima. Jedna od bitnih stvari na kojoj trebamo poraditi ubuduće je iznaći modele koji će nam pomoći u nošenju sa stresom, umorom i frustriranošću koji su proizašli iz ovog procesa i to ne na individualnom, već na planu čitave organizacije, pa i mreže ljudi koji se bave ovim poslom.

2.2. Izvještaj sa prvog dijela treninga za učesnike ratova

U Ulcinju je, od 30. aprila do 06. maja održan Trening za učesnike ratova na prostorima bivše Jugoslavije. U grupi učesnika bilo je deset bivših boraca iz Hrvatske, Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine. Mnogi od njih aktivni su u različitim veteranskim udruženjima i udruženjima ratnih vojnih invalida, kao i u nevladinim organizacijama (Demokratska inicijativa sarajevskih Srba, Udruženje boraca rata Medveđa, Udruga branitelja Hrvatske, Udruga Bošnjaka branitelja domovinskog rata Hrvatske, Centar za mirovne studije, Udruga dragovoljaca i veterana domovinskog rata hrvatske republike Herceg Bosne). U trenerskom timu je zajedno sa ljudima iz oba ureda CNA (Adnanom, Ivanom, Nenadom i Tamarom) ovoga puta bio i naš dugogodišnji suradnik i prijatelj Goran Božičević koji trenutno radi u organizaciji Queker Peace and Social Witness.

Aktivnost ove vrste bila je nešto novo za sve nas, budući da su se naši dosadašnji kontakti i saradnja sa ovom ciljnom grupom zasnivali na sporadičnim učešćima nekih bivših vojnika na našim osnovnim treninzima ili na organizaciji javnih tribina sa učesnicima ratova, što je aktivnost čija priroda ne ostavlja previše prostora za dublju i opsežniju razmenu viđenja, iskustava i stavova. Potreba za organizovanjem ovakvog treninga javila se nakon organizovanja prvog ciklusa od četiri tribine «Četiri pogleda» kada je uočen nedostatak prostora i vremena da se u pripremama tribina intenzivnije radi sa učesnicima na pitanjima odgovornosti za ratove i nasilje i na razradi mogućnosti za izgradnju trajnog mira na ovim prostorima. Zbog toga je odlučeno da se organizuje ovakvo okupljanje bivših učesnika ratova, sa nekoliko osnovnih ciljeva:

- *Razmena iskustava i stavova između mirovnih aktivista i bivših vojnika, i rad na razgradnji te stereotipne šeme po kojoj su isključivo mirovnjaci za mir, a ratnici - za rat*
- *Uključivanje bivših vojnika u mirovne procese i približavanja mirovnih aktivnosti toj populaciji*
- *Senzibilizacija za nasilje i njegove posledice (od ličnog ka društvenom nivou)*
- *Stvaranje grupe bivših boraca koja bi bila osnova za formiranje timova učesnika na budućim tribinama*

Osnovna poteškoća sa kojom smo se susreli u organizaciji ovog seminara bila je kako okupiti grupu za relativno kratko vreme. Pokazalo se da to nije nimalo jednostavan zadatak, za šta postoji jako puno razloga: osećaj apatije i nemotivisanosti za bilo kakvu vrstu društvenog angažmana (posebno ako taj angažman nije prepoznat kao konkretna humanitarna pomoć populaciji bivših ratnika); pritisak i nerazumevanje lokalne sredine u vezi sa učešćem u mirovnim inicijativama (koje se obično vide kao profilerske i nepatriotske); pritisci zbog kontakata sa «neprijateljskom stranom»; lične i profesionalne obaveze itd.

Nakon mnogo poteškoća i peripetija formirana je grupa od desetero učesnika. U prvi mah nam se to činilo premalom grupom, posebno u odnosu na petočlani trenerski tim, no u procesu rada se pokazalo da je manja grupa veoma zahvalna za rad, posebno zbog specifičnosti ciljne grupe i osetljivosti pokrenutih pitanja, te zbog lakše izgradnje sigurnog prostora u grupi koji je neophodan za otvorenu priču o prošlosti i budućnosti.

Tokom pet radnih dana obrađene su sledeće teme i otvorena sledeća pitanja: komunikacija, percepcija, nasilje, lična iskustva vezana za rat, izgradnja mira, simulacije tribina, strahovi i očekivanja vezani za učešće u procesima suočavanja sa prošlošću.

Bojazan koju je trenerski tim imao pre početka treninga o tome kako metodološki pristupiti grupi koja je poprilično «nefamilijarna» sa radioničarskim načinom rada pokazala se kao suvišna jer je visoka motivacija učesnika doprinela da radionice budu dinamične, razgovori sadržajni, uz primetan nedostatak vremena da se pokriju sve tačke koje su otvarane u diskusijama. Radionice su često trajale i po 4 sata i naš je utisak da i pored iscrpljujućeg tempa to jeste bio odgovor na potrebu grupe da se otvaraju mnoga pitanja i da im se posveti dosta vremena. Nismo očekivali/le da će postojati tolika transparentna potreba učesnika da se čuju, da pitaju jedan drugoga, da kažu, da ih se čuje, potreba da se uopšte sretnu. Očekivali da ćemo mi morati više da potičemo, više da radimo na izgradnji grupe i prostora za otvoren razgovor.

Razgovori vođeni tokom treninga bili su na momente izuzetno emotivni, naročito prilikom razmene ličnih iskustava vezanih za rat i ratni period.

Poseban segment (nivo)rada na ovom seminaru bilo je pitanje lične odgovornosti za rat i nasilje koje on sa sobom nosi, a vezano uz to i rad na problemu «zakona, naređenja i savesti». Čini nam se da su upravo to goruća pitanja na kojima je potrebno dosta rada koji mora biti praćen spremnošću da se preispituje sopstvena pozicija i sopstvena delovanja i nedelovanja. Tek nakon prerade i promišljanja tih tačaka - javni nastupi, kakve podrazumevaju tribine koje organizujemo, mogu postići snažan, željeni utisak kod publike.

Prilike da još poradimo na tome i ostalim bitnim stvarima, biće drugi deo ovog treninga koji će se održati sredinom juna na Bjelašnici.

Po završetku treninga imamo osećaj da je ovom aktivnošću urađena važna stvar na polju uspostavljanja čvršćih veza mirovnih inicijativa i populacije bivših ratnika, da je dat snažan poticaj za različite vrste aktivnosti u lokalnim sredinama na polju izgradnje mira i suočavanja sa prošlošću. Istovremeno, snažno je i osećanje da je ovo još uvek samo početak jednog dugotrajnog i dosta bolnog procesa u kome mi ne želimo da budemo sami, te se nadamo da je nakon ove prve faze treninga odgovornost za taj proces, u određenoj meri, podeljena sa učesnicima ovog seminara.

3. PRILOZI

3.1. O ideji i kontekstu rada u Bosni¹

Dvije tribine pod imenom «Četiri pogleda» (Od prošlosti - otkud ja u ratu; ka budućnosti - kako ka trajnom miru), održane su tokom marta/ožujka u Zenici i Banja Luci.

Iza dugačkog i poprilično deskriptivnog imena stoji ideja aktivistkinja/aktivista Centra za nenasilnu akciju o pokretanju jednog specifičnog procesa na polju suočavanja sa prošlošću. Specifičnog po tome što su njegovi direktni nosioci i

---

¹ Tekst je objavljen i u dodatku koji smo pripremili i izdali u Oslobođenju i u Nezavisnim Novinama, a koji možete u cijelosti naći na našoj web stranici.

protagonisti bivši vojnici, učesnici ratova koji su se na području bivše Jugoslavije odvijali tokom 90-ih godina, i koji rijetko dobijaju javni prostor u kome mogu govoriti o svojim ratnim iskustvima i motivacijama, ali i o svojim pogledima na budućnost naših država i društava i preprekama i potrebama na putu ka trajnom miru u regionu. Radi se o veoma brojnoj društvenoj grupi koja se najčešće stereotipno «gura» na pozicije «onih koji možda mogu da pričaju o ratu, ali o miru - nikako». Naša namjera je upravo da iskoračimo iz te stereotipne slike i kreiramo aktivnost u okviru koje će bivši ratnici moći da prepoznaju sopstvene mirovnjačke kapacitete, da preispitaju ličnu odgovornost, ali i da pozovu na ozbiljno i opsežno razmatranje društvene i kolektivne odgovornosti za prošlost i budućnost.

Kada smo, prije nešto manje od godinu dana, realizovali prvi ciklus tribina «Četiri pogleda» u četiri grada u Srbiji, jedna od stvari koja se najčešće mogla čuti bila je: «Ovo treba raditi svuda, i ovdje, i u BiH, i u Hrvatskoj ...» I bilo je u toj jednoj rečenici sadržano toliko mnogo toga - od osjećaja ljutnje i uvređenosti izraženog pitanjem «Zar samo mi treba da se suočavamo?», do potresnog osvještavanja koliko je važno da o ovim, najbolnijim od svih bolnih pitanja sa kojima živimo, promišljamo u okvirima regiona preko državnih, entitetskih i ostalih granica.

Krajem prošle godine odlučili smo da nastavimo sa radom na ovom polju kroz organizovanje javnih tribina u Bosni i Hercegovini, svjesni da ulazimo u jedan sasvim poseban kontekst snažno obojen zastrašujućim ratnim iskustvom koje je zajedničko gotovo svim ljudima u BiH. Bili smo svjesni da će u tom procesu biti neophodno uhvatiti se u koštac sa svom silom zamršenih i osjetljivih pitanja koja se tiču različitih doživljaja i viđenja rata, nacionalnih i vjerskih identiteta, različitih shvatanja budućnosti. Jasno nam je bilo da u BiH svaki grad i svako mjesto imaju svoju sopstvenu ratnu priču, «podebljanu» sopstvenom istorijom lokalnih odnosa, «obogaćenu» spletom simboličkih značenja koja, sa sigurnošću koju je teško preispitati, smještaju čitave grupe na statične polove žrtve i nasilnika. Ono što nam je ulivalo povjerenje da možemo sa svim tim da se nosimo, jesu naše lične životne istorije, na različite načine i sa različitim aspektima, ali uvijek presudno obeležene ovdašnjim ratovima i nasiljem koje ih je pratilo.

Zbog svega toga krenuli smo sa putovanjima po Bosni i Hercegovini sa ciljem da nađemo saveznike/ce u realizaciji ove ideje, ljude spremne da sa nama podjele odgovornost i iniciraju mikro-procese suočavanja sa prošlošću i odgovornošću za nasilje u svojim lokalnim zajednicama, kao i ljude spremne na konfrontaciju sa dominirajućim sistemom vrijednosti sažetom u rečenici:»Samo nemojte o ratu, sve je tu jasno«. Put je uključivao posjete Tuzli, Bijeljini, Zenici, Banja Luci, Gornjem Vakufu/Uskoplju, Mostaru ..., posjete mnogobrojnim organizacijama i pojedincima/pojedinkama za koje smo pretpostavljali da nam mogu biti saveznici u radu na izgradnji mira i suočavanju sa prošlošću. Takođe smo nastojali da uspostavimo nove i ojačamo postojeće veze sa udruženjima demobilisanih boraca, ratnih vojnih invalida i ostalim organizacijama koje okupljaju populaciju bivših učesnika ratova.

Mediji i ljudi koji u njima rade takođe su od strane naše organizacije prepoznati kao važni nosioci ovakvih inicijativa, i mađa je nivo medijske senzibilizacije za mirovni rad u BiH poprilično upitan, moramo reći da smo bili pomalo iznenađeni spremnošću pojedinki/pojedinaca da transparentno pruže podršku ideji o tribinama.

Nekoliko veoma važnih tačaka iskristalisalo nam se tokom mnogobrojnih susreta.

Već sam pomen riječi RAT izaziva burne emotivne reakcije, posebno ukoliko se taj termin ne upotrebljava samo kao uzgredna vremenska odrednica «prije ili poslije

rata». Onda kada se nastoji tom riječju opisati stanje, atmosfera i miris godina 1991-1995 na toj tački dolazi do sukoba različitih pogleda na to radi li se o agresiji, građanskom ili vjerskom ratu, ili, možda, otadžbinskom, domovinskom itd. ratu. Sve to može zvučati apsurdno ukoliko se ne uvidi da iza svih tih fraza i poštapalica stoje realni ljudi sa svojim realnim potrebama. Jedan od puteva ka razumijevanju tih potreba jeste upravo razumijevanje i osvještavanje počinjenog nasilja i ogoljavanje realne destruktivnosti svega što je pratilo ratni vjhor na ovim prostorima. Jer bol za izgubljenim članovima porodice, izgubljenim domovima i prethodnim životima jeste ista i nakon agresije i nakon građanskog rata. I niko ne treba da polaže ekskluzivno pravo na tu patnju. A svako treba da preuzme obavezu sagledavanja lične odgovornosti za svo nasilje kojim je ovaj prostor bremenit, i tu je potrebno prevazići «nacionalnu dioptriju», kroz koju gledamo, «naše» rane više bole, a rane «drugih» su ianako manje-više zaslužene.

Polarizovanost bosansko-hercegovačkog društva danas je vidljiva u svim domenima života, a posebno je izražena u odnosu na ratnu prošlost i budućnost (su)života u ovoj zemlji. Ona prožima gotovo sve nivoe socijalne i političke stvarnosti, a nastojanja i izgaranja onih koji žele da je prevaziđu gube se u opštoj kakofoniji političkih i idejnih koncepata koji su, po pravilu, gluhi za bilo šta osim sopstvenih ispraznih tirada. Upravo iz takvih matrica društvenih odnosa dolaze najveći pritisci na osobe, organizacije, institucije koje imaju snage, volje i znanja da afirmišu drugačije vrijednosti - vrijednosti nenasilja i otvorenog dijaloga. Naše iskustvo je pokazalo da je još uvijek mali broj ljudi koji su spremni da se u ovom trenutku upuste u ovakav način rada, a razlozi za to su mnogobrojni i višedimenzionalni. Jedan od glavnih razloga za tu uzdržanost jeste nedostatak podrške u lokalnoj sredini i strah od konfrontacije sa centrima moći (političkim, ekonomskim, kriminalnim) koji još uvijek vode neke svoje ratove zajedno sa svojim «jaranima» sa druge strane. Trebalo bi da se kao društvo nad time dobro zamislimo.

Potreba za ovakvim pristupom zaista postoji kod velikog broja običnih građana i građanki koji su spremni da u sebi odškriu vratanca iza kojih leže, često dobro čuvane i zakatančene, proste ljudske priče koje nose gorak ukus rata, ali i veliki potencijal za mir i nenasilje. I kao što je ogromna društvena važnost u bavljenju pitanjem zločina i ratova, podjednako je velika i odgovornost za osnaživanje i ohrabivanje tog mirovnog potencijala.

Dakle želimo li trajni mir u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji ... moraćemo pogled usmjeriti ka lokalnim ljudima iz različitih društvenih grupa i slojeva koji imaju jasnu svijest o tome da je mir nešto što nam je svima potrebno. Jedan od parametara na osnovu kojih ćemo moći da sa sigurnošću kažemo da «živimo mir» jeste situacija u kojoj muslimani, katolici, pravoslavci žive jedni sa drugima, a ne jedni pored drugih. Situacija u kojoj jesmo različitih nacionalnosti i to jasno izražavamo, ne dozvoljavajući ni u jednom trenutku da ti identiteti budu zaklon i alibi za nove eskalacije nasilja. Zato mir nije samo kad prestane da se puca, za njega je potrebna hrabrost mnogo veća od ratne, i vrijeme mnogo duže od onog ratnog.

Tamara Šmidling

4. RADNI PLAN

Za naredno tromjesečje smo planirali:

1. *Drugi dio treninga za učesnike ratova (06-09.06.2003.)*
2. *Početak i prve tri faze jednogodišnjeg programa Trening za trenere*
  - I faza - desetodnevni trening (4-14.7.2003.)
  - II faza - prateći sastanci sa timovima učesnika (jul - avgust)
  - III faza - desetodnevni trening (22.8-2.9.2003.)

CNA veoma pozdravlja povratne informacije, sugestije,
pitanja i kritike u vezi sa ovim izvještajem i našim radom uopšte.
Vaša razmišljanja su nam od pomoći!
Hvala vam.

Zahvaljujemo se svima koji su podržali projekat KURVE Wustrow - Centar za nenasilnu akciju, finansijski ili svojim angažovanjem koje je omogućilo ovaj projekat i pomoglo da se osigura njegova primjena kao i svima onima koji su bili sa nama u svojim mislima.

POSEBNO HVALA:

Auswärtiges Amt - German Federal Ministry of Foreign Affairs
Berghof Stiftung & Berghof Research Institute for Creative Conflict Management
Swiss Ministry of Foreign Affairs
Cara Gibney
Celia McKeon
Iva Zenzerović
Centar za mirovne studije Zagreb
CNA ured u Beograd
Martina Fischer
Nina Vukosavljević
Goran Božičević
Gordan Bodog
Quaker Peace and Social Witness
Quaker Peace and Social Witness London
Sezam Zenica
Centar za informativnu dekontaminaciju mladih Banja Luka
Omladinski centar Gornji Vakuf - Uskoplje
svim učesnicima i učesnicama treninga i radionica

Adnan Hasanbegović
Nedžad Horozović
Sanja Deanković
Tamara Šmidling

za Centar za nenasilnu akciju

u Sarajevu, jun 2003.

Ovaj izveštaj može se slobodno distribuirati uz znanje izvora.

© CNA